

УДК 316.323:316.3

ПОЕМА І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО "ЕНЕЇДА" ЯК РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

ОЛЬГА МАЛЬЦЕВА,

кандидат філософських наук, старший викладач

Приазовського державного технічного університету, м. Маріуполь

У статті поема І. Котляревського "Енеїда" розглядається як соціокультурний феномен, що ознаменувався репрезентацією української національної ідентичності. Показано, що саме комедійний жанр як сміхова форма літератури дозволив в ігровій манері торкнутися серйозних тем, які раніше передбачали виключно офіційний тон. При розгляді головних рис української національної ментальності підкреслюються соціальні функції сміху.

Ключові слова: українська національна ідентичність, українська ментальність, гумор як риса українського національного характеру, комедійний жанр, соціальна пародія, соціальні функції сміху.

Постановка проблеми. Національна ідентичність спирається на свідомий вибір і залежить від осмислення окремою особою, етнічною групою, нацією історичних, політичних, громадянських, духовних цінностей. Національне як соціокультурне пов'язує людей загальною пам'яттю, що зберігає традиції, віру, мову, спільний дух, специфічну "ауру", ментальність, певну "емоційну тональність буття", яких неможливо позбутися. Особливо це стосується мови, яка є маркером національної незалежності. Мова - це не лише засіб спілкування, свідомий канал трансляції інформації, але й до певної міри вираз несвідомого сприйняття світу. Мова завжди емоційно насичена, вона відбиток чуттєвого переживання дійсності. Сучасні соціологи доводять, що мова виступає унікальною системою світобачення та самовираження кожної нації. Вона не може бути зведена тільки до своєрідної "знакової системи", бо завжди ще й емоційно забарвлена. Цей єдиний емоційний тон дає змогу представникам тієї чи іншої національної спільноти розуміти один одного на глибинному несвідомому рівні. Література в цьому контексті сприймається як відповідальна й активна ділянка процесу суспільних трансформацій.

Показовим для розуміння духу українства є значний і знаковий епізод вітчизняного літературного життя: "Енеїда" І. Котляревського - перший твір, який започаткував появу живої народної української мови, а також відкрив епоху нової української літератури - був саме комедією. Ці обставини говорять про те, що поема заслуговує на більшу увагу не тільки з боку літературознавців, але й із боку соціальних дослідників, оскільки дозволяє розкрити деякі несвідомі механізми формування національної ідентичності. Такі дослідження виявляються актуальними в сучасних умовах пошуків нової української національної ідентичності, пов'язаних із необхідністю інтегрування нашої держави в глобальний світо-

вий простір. Виявлення й розуміння несвідомих механізмів самовизначення нації, що є архетипічними для українців, дасть надію на можливість зберегти своє національне обличчя та уникнути тотального нівелювання.

Аналіз досліджень і публікацій. Одразу слід зазначити, що існує велика кількість робіт, присвячених аналізу "Енеїди" І. Котляревського. Головним чином це літературознавчі твори, які, до речі, дають дуже суперечливі оцінки як самій поемі, так і тим наслідкам, до яких вона призвела. Можна виділити дві літературні течії, представники яких розділилися на підставі визнання або невизнання того факту, що саме поема І. Котляревського "Енеїда" стала першим українським літературним твором нової доби, у якому, відповідно, уперше представлена жива народна українська мова. Ця дискусія більш характерна для періоду ХІХ - початку ХХ ст. Наведемо ключові думки тих, хто належав до першої і значно більшої групи дослідників. Так, М. Дашкевич, не поділяючи висновків П. Куліша про те, що нову українську літературу започаткував Г. Квітка-Основ'яненко, головним щодо "Енеїди" вважав "...не побудову твору на запозиченому сюжеті, а яскраво втілений Котляревським національний дух" [1, с. 89]. М. Грушевський називав епоху, що почалася разом із появою "Енеїди" І. Котляревського "другим відродженням" (першим, з його точки зору, був період із ХVІ до ХVІІІ ст.) [2, с. 80]. М. Зеров наполягав на тому, що "українська література, починаючи з цієї поеми Котляревського, знайшла своє місце в колі розвинутих літератур світу не лише завдяки багатству ідей, але тому, що вона відбила оригінальність образної мови, культури, психологію, національну специфіку" [3, с. 240-247]. У критичних тонах витримані судження П. Куліша, Г. Квітки-Основ'яненка, Д. Чижевського, на думку яких бурлескно-пародійний жанр, обраний автором, призвів до спрощен-

№ 5 (96) липень-серпень 2009 р.

ня в зображенні українського менталітету та примітивізації літературної мови (у подальшому - так званої "котляревщини").

Визначною є стаття М. Марковського "Енеїда" І. Котляревського, де досліджено генезу цього твору й проведено порівняльний аналіз його з "Енеїдами" Вергілія, Блумауера, Скаррона й Осипова ("Записки", 1926, кн. IX). За радянських часів були спроби виявити соціальні смисли "Енеїди", але вони здійснювалися, виходячи з ідеологічних засад. Головна увага приділялася класовим аспектам у сюжетній лінії поеми. Наприклад, А. Шамрай у роботі "Проблема реалізму в "Енеїді" Котляревського" розглядав зображення в ній "боротьби трудящих з експлуататорами". М. Павлишин аналізував комедію не з позиції "давніх" методів (хронологічного, ідеологічного, стильового), а спираючись на теорію Ганса Роберта Яussa (Явса). Цей теоретик сприймав літературу не просто як вираз колективної психології, а як "систему об'єктивізованих сподівань, обрій сподівань" [4, с. 291-305]. Тому "Енеїда" у М. Павлишина представлена як літературний твір, котрий промовляв до публіки певними аргументами, завданнями, які були націлені підтвердити або змінити їхній "обрій сподівань", способи бачення та відчуження зображеної ситуації [5, с. 5-26]. У літературознавчій монографії "Духовний простір української епічної прози" (1991) Г. Штонь здійснив спробу філософського осягнення творчості І. Котляревського. У нього "Енеїда" - "націєтворчий твір", "націєзнавча поема", "явище природно-філософське" [1, с. 345-347].

Як бачимо, досі небагато уваги приділялося дослідженню соціально-філософських аспектів "Енеїди" І. Котляревського. А точніше, впливу саме комедійної, сміхової інтонації твору на авторські можливості скласти колективний портрет нації, відобразити її самовідчуття на тлі перехідної епохи. Тому в подальшому розгляді ми спираємося на ідеї " нової критики" (цей напрямок виник у 30-ті роки ХХ ст. в США). А. Тейт, К. Брукс, Т. Еліот, Дж. Ренсом, У. Уїмсат як представники цієї течії своїм головним завданням уважали дослідження символіки тексту, у якій приховані глибинні мотиви людини у зв'язку з характерними рисами її нації, а також пояснення стилю мислення "як певного настрою душі, розуму, як вираження колективної емоції". Важливими для нашого дискурсу є думки Р. Барта про необхідність аналізу соціокультурного смислу літературного твору. Також залучаємо досвід структуралістів К. Леві-Строса, Ж. Лакана, Ю. Лотмана, які доводили, що "письменники та інші творчі особистості залежать від надіндивідуальних механізмів культури, до якої належать (мови, мелодики, психологічного настрою та ін.), що діють у сфері підсвідомого і зумовлюють структуру й стилістику твору безвідносно до його "свідомого задуму і змісту" [6, с. 130].

Виходячи із цього, метою роботи є дослідження використання І. Котляревським в "Енеїді" сміхових літературних засобів задля репрезентації української національної ідентичності, а також виявлення соціальних функцій сміху у визначенні головних рис української ментальності. Для досягнення поставленої мети розв'яжемо такі завдання: 1) проаналізуємо конкретно-історичні умови створення поеми й загальний соціокультурний стан розвитку українства наприкінці ХVІІІ ст.; 2) розглянемо історію написання "Енеїди" І. Котляревським та жанрову специфіку твору для з'ясування методики відображення автором колективної свідомості українців; 3) дослідимо,

які соціальні функції виконує сміх як несвідомий, неконтрольований прояв ставлення до певних суспільних обставин, визначимо його можливості щодо виявлення сутнісних рис національного характеру.

Що стосується методики дослідження, то вона побудована на основі міждисциплінарного підходу. У роботі ми скористаємося притаманними соціально-філософському дискурсу системним і структурно-функціональним аналізом, методом історичної ретроспективи, окремими методиками структурного аналізу літературного тексту, а також соціально-психологічними прийомами дослідження несвідомих впливів на специфічні прояви емоцій.

Виклад основного матеріалу. Епоха, коли створювалася "Енеїда" І. Котляревського, позначена стрімким розвитком національної свідомості в західноєвропейських країнах, що відбилося на філософсько-історичних поглядах і нових тенденціях у літературі та літературознавстві. Ці тенденції належно обґрунтовані в працях найвідоміших філософів того часу І. Канта і Г.-В.-Ф. Гегеля. Суть цих поглядів зводилася до формування універсальних знань про мистецтво, які поєднували в собі історію літератури, теорію, літературну критику, стилістику й філософський аналіз обставин появи твору. У Й. Г. Гердера, братів Шлегелів, Й. В. Гете значне місце надається категорії особливого в мистецтві, за якою визначається беззаперечна наявність у літературі кожного народу й періоду суто ідейного й художнього змісту, в основі якого символіка духовного й безкінечного в людському існуванні. В історію європейського літературознавства період утвердження цих теоретичних положень увійшов як період "бурі й натиску" (за назвою твору німецького драматурга Ф. Клінгера), основні риси якого зводяться до визначення національної своєрідності й народності мистецтва і вимог зображення у творах сильних пристрастей, героїчних діянь і вольових характерів. Дж. Віко підкреслював, що народна творчість і народні мотиви в мистецтві є не нижчою, а вищою творчістю, оскільки вона виражає колективний настрій і дух нації взагалі. Література, таким чином, визначалася як джерело для вивчення психології національного характеру й естетичних смаків різних народів і народностей. Показовим було в цьому зв'язку висловлювання Й. Гердера про український народ, яке з'явилося після його подорожі Україною в 1768 році: "Україна в майбутньому стане новою Грецією, прекрасний клімат цього краю, весела вдача народу, його музичний хист, родюча земля прокинуться, з багатьох малих племен... постане земля, культура, і її межі простягнуться до Чорного моря, а відтак ген у далекий світ" [7, с. 224].

Звісно, що І. Котляревському, сину дрібного козацького старшини й царському чиновнику, який тривалий час працював у бібліотеці, були відомі ці новітні тенденції у філософії та літературі. Він, певно, добре розумів, про що говорив Й. Гердер: "...У мові втілене все надбання національної думки, її традиції, її історія, релігія, основа її життя, усе її серце й душа" [8, с. 289-293]. Адже сам І. Котляревський любив спілкуватися з українськими селянами, роблячи нотатки про їхні звичаї, слухати їхню мову, пісні. Однак тоді не було ніяких підстав говорити про українську мову як про мову літератури. З огляду на ситуацію з українською мовою спочатку треба було перетворити місцеву (тобто розмовну) мову простого люду на головний засіб самовираження всіх українців. Лише так можливо було встановити

спільний зв'язок між верхівкою й масами, закласти основу спільної ідентичності. Проте в XVIII ст. таке перетворення здавалося недосяжною метою. "Порівняно з такими престижними й розвиненими мовами, як французька, німецька та дедалі російська, розмовна мова неосвічених селян здавалася грубою, обмеженою. Українські дворяни вживали її, як правило, для обговорення зі своїми селянами простих приземлених питань господарства. Серед освічених людей панувала думка: оскільки селяни не могли сказати чогось важливого, а якби й казали - то грубою мовою, чи ж є сенс підносити селянську говірку до рівня літературної мови? На додаток часто стверджувалося, що українська мова - це діалект російської" [9, с. 289]. Наприкінці XVIII ст. українська мова практично не вживалася в літературі та науці. Опубліковані 1798 року перші частини "Енеїди" І. Котляревського були єдиним на той час і художнім, і науковим українським винятком.

Тут слід зазначити, що в самого письменника ніяких зазіхань на місце родоначальника нової української літератури не було. Він спочатку вважав свій мовний експеримент не вартом публікації. Коли ж за наполяганням друзів його "Енеїду" надрукували, то, на його подив, вона одразу здобула великий успіх серед лівобережного дворянства. І навіть тоді І. Котляревський не усвідомлював, що його твір став переломним моментом у розвитку рідної мови й літератури. Для нього самого він залишався прикладом того, що українська мова, котру він любив і продовжував нею писати, могла успішно використовуватися для створення суто комічного ефекту, й до останніх днів у нього існували сумніви щодо можливості її використання в "поважній" літературі [9, с. 289-290].

Таке несвідоме використання своєрідності мови для створення узагальненого образу українського народу і "раптовий" успіх серед усіх соціальних верств українців яскраво підкреслює істинність думок філософів-структуралістів про залежність автора від "надіндивідуальних механізмів культури". У тих складних соціокультурних обставинах, коли створювалася "Енеїда", література надягала маску, перш за все, маску комічну. Як правило, бурлескні твори (жарти) писалися з несерйозним наміром, але насправді вони були наділені якимось політичним або ідеологічним смислом. Наприклад, Блумауер написав свою німецьку "Енеїду" як соціальну пародію, гостру сатиру проти церковної, передусім католицької, релігійності. Тобто "жартом" у бурлеску був в основному лише літературний бік - несерйозне вживання літературних форм та стилю певного напрямку. Сміх дозволяв в ігровій манері торкнутися серйозних тем, які раніше передбачали лише офіційний тон. Проте ефекти бурлескного стилю сприймалися амбівалентно. За сміховою маскою важко було розгадати справжні інтенції автора - де є щирий тон, а де комічні акценти. Комедія як сміхова форма культури (літератури) включала механізм інверсії, зміну "верху" та "низу". У героїчно-комічному творі І. Котляревського інверсійна функція сміху відбилася в тому, що ті, хто у реальності перебував на останніх сходинках соціальної ієрархії або не мав ніякого соціального статусу, опинялися в самому центрі уваги, отримували високий статус, проявляли себе як герої. І. Котляревський віртуозно використав жанрово-стилістичні можливості комедії, оскільки "...комічний елемент передбачав це протиріччя між дійсністю та перевернутим з ніг на голову сюжетом" [10, с. 35].

Така багатозначність сприяла загальній ситуації: якщо російський читач сприймав "Перелицьовану Енеїду" як комічну забавку без глибинного сенсу, то українці, читаючи твір, відчували його на рівні несвідомого попадання в унісон єдиній колективній емоції та могли задовольнити свої патріотичні амбіції. У мандрах Енея вони могли відчитати символічну проекцію до пошуку національної тотожності з неодмінними на цьому шляху втратами та розчаруваннями, проте так само з неодмінною надією та оптимістичним поглядом у майбутнє. Це дало підстави для того, щоб оцінювати цей твір більше, ніж просто "літературний проект". Наприклад, М. Павлишин у своїй роботі "Риторика і політика в "Енеїді" Котляревського" називає цю комедію "політичною концепцією" [11, с. 295]. Безумовно, лише притаманне нашому народу природне почуття гумору, навіть у кризових, здавалося б, безвихідних ситуаціях, дозволяло зберігати невичерпну бадьорість духу, веселу вдачу, віру у свої сили, що надавало українцям витримки в усіх випробуваннях на складному шляху до омріяної політичної свободи. В умовах перебування під владою двох імперій, коли ні про які "українські" взагалі, а тим більше українські "політичні концепції", годі було й помишляти, сміх виконував компенсаторну функцію, оскільки надавав можливість хоча б для символічної реалізації мрій українців про власну державність, національну незалежність та самовизначення. Не випадково ж кінець Енеєвих пригод у комедії збігається із заснуванням нової держави, у якій герой має панувати, а не підкорятися чужій волі. Однак, на жаль, така розв'язка з'явилася надто пізно, адже останні розділи поеми І. Котляревського вийшли у світ після смерті автора, а "...в 1843 р. в літературному житті авторитетом став Шевченко, вже набагато переконливіший та сильніший своїми патріотичними інтонаціями" [12, с. 15]. Але цей "запізнілий" політичний підтекст за сміховою літературною формою все ж таки проглядався. Недарма ж редактор "Вісника Європи" М. Каченовський твердив у своєму журналі, що "Енеїда" І. Котляревського - це не більше, ніж жарт. Ця очевидна політична кон'юнктура знайшла підтримку завідувача кафедри російської словесності І. Рижського, який навіть не опублікував цей твір у навчальному посібнику з літературознавства, хоча "Вергілієву Енеїду" Н. Осипова проаналізував із великим пієтетом [1, с. 47].

У цьому контексті нескладно знайти відповідь на те, чому почуття гумору є невід'ємною рисою українського народу, а сміхові настрої закарбувалися в його мові й складають той неповторний національний колорит, який не можна сплутати із жодним іншим. Для цього звернімо увагу на судження сучасного російського філософа С. Аверінцева (які, до речі, перегукуються з думками про природу сміху та дотепності З. Фрейда, а точніше, є їх логічним продовженням) про несвободу як головну умову виникнення сміху і сміх як тимчасове звільнення соціально несвободної людини. Тут ідеться про звільнення чисто ментальне, ігрове. З огляду на це є підстави стверджувати, що для українців, які протягом століть відчували на собі подвійний гніт, перебуваючи в стані соціальної та державної неволі, духовного пригнічення, сміх виконував водночас звільняючу та терапевтичну функції. Сміховими мотивами просякнуті всі українські народні сентенції: казки, приказки, прислів'я, пісні. Відокремити цю "сміхову складову" від мови, фольклору просто не-

можливо. Тому ми не готові поділити ані закидання на адресу І. Котляревського з боку Д. Чижевського, який писав, що автор "Енеїди" просто "...не знайшов для своїх думок та ідеалів серйозну форму", ані висловлювання Т. Шевченка, котрий вважав, що "Енеїда" добра, а все-таки сміховина на московський кшталт", ані поглядів П. Куліша, на думку якого, поема є лише пародією, "що показує відсутність поваги до свого народу". Щоправда, пізніше П. Куліш намагався реабілітувати І. Котляревського після своїх досить жорстких звинувачень. Він констатував, що письменник "сам не знав добре, що він робить", слідуючи у вжитку народної мови та заснуванні нової української літератури "недовідомому велінню народного Духа" [13, с. 378]. А ось із цим поясненням ми згодні, але якщо це висловлювання інтерпретувати з позицій структуралізму, тобто визнати, що І. Котляревський був провідником об'єктивно існуючих "надіндивідуальних механізмів культури" (у цьому випадку, культури української), які діяли через несвідомий вибір письменником побудови поеми, її жанрово-стилістичної своєрідності, емоційної забарвленості мови безвідносно до його суб'єктивних "свідомих задумів". Таким чином, наявність сміхової інтонації мовлення в комедії "Енеїда" ще раз підкреслює залежність соціального змісту емоцій від конкретної культури. Авторська думка, спираючись на "народні схеми мислення" не тільки одягалася в певне мовленнєве вираження змісту, а й водночас передавала їхню особливу тональність, загальний настрій, світовідчуття. Сучасні українські дослідники пишуть, що комічна поема І. Котляревського "стала полігоном для вироблення художнього стилю, який відповідав би запитам доби, тобто виражав оптимістичний світогляд українства". М. Яценко, Є. Сверстюк, Г. Грабович уважають провідною функцією котляревщини функцію первісного "патосу життєствердження" [12, с. 16].

Особливо це судження стає переконливим, якщо згадати, що кінець XVIII - початок XIX ст. - це перехідна епоха, для якої характерна активізація сміхової стихії, оскільки в силу вступає так звана архаїчна або міфологічна свідомість, тобто відбувається заміна раціональних, свідомих на ірраціональні, несвідомі способи орієнтування у світі. У перехідних станах суспільства сміхові настрої циркулюють неконтрольовано, виходячи за межі конвенціональних норм, що, у свою чергу, не могло не відбитися на літературі. Отже, під час створення І. Котляревським "Енеїди" все збіглося: загальні тенденції розвитку європейської культури, що передбачали зв'язки художньо-літературної творчості з фольклором та буттям певного народу (його національною своєрідністю і самотожністю), перехідний стан українського суспільства, коли посилювся вплив сміхової стихії на всі сфери буття соціуму та самобутне сміхове світовідчуття українського народу, гумористичне оформлення навіть невеселих переживань, котрі випали на його долю. І. Котляревський зумів значно розширити зміст комічного в бік місцевого, побутового, національного. Це визнає й у цілому досить критично налаштований Д. Чижевський: "До найсильніших сторін "Енеїди" належить не лише мова, а й багатство тих побутових тем, про які ця мова оповідає. "Енеїда" не лише перший широкий словник української народної мови, але й перша енциклопедія української етнографії" [13, с. 372]. Спираючись на балаганність архаїки, І. Котляревський змальовує своїх героїв у межах певного соціального часу

й простору, але наділяє їх типовими, пізнаваними рисами, тим самим зосереджуючи увагу на тому, що притаманно українцям узагалі, що дозволяє говорити про наявність українського народного духу. У цій своїй функції сміх тут виконав консолідуючу місію, бо поєднав навколо поеми українців не тільки синхронічно, тобто сучасників самого автора, але й діакронічно, тобто дав змогу всім наступним поколінням долучитися до глибинних коренів народної традиції, стійкої української ментальності, приналежними до якої відчують себе й сучасні читачі "Енеїди".

Використання І. Котляревським сміху у функції ствердження нової ідеології свідчить про трансформацію архаїчних сміхових форм, які передбачають, що "той, хто сміється, сміється не тільки над іншими, а перш за все над собою, над своїми негараздами і своєю безпорадністю, недотепністю" [14, с. 4]. Це така своєрідна "робота над помилками", яка в ігровій манері розкриває негативні, суперечливі, трагічні грані прояву національного характеру. Наприклад, І. Котляревський висміює неймовірну терпимість, іноді зовсім недоречну толерантність українців і, навпаки, квапливість і завзятість там, де не треба. Тут сміх виступає як вихователь і, разом із тим, як впливовий катарсичний засіб, що зцілює, оновлює життєву енергію народу.

Висновки

Отже, межа, яку засвідчує поема І. П. Котляревського, безсумнівна, не тільки з погляду мови, а й із позиції колективної свідомості українців, що виразно була заявлена у творі. "Енеїда" стала своєрідною декларацією українства, тобто знаковим явищем, що репрезентувало ідентичність цієї спільноти, передусім у її етнічно неповторних рисах. Окрім того, випадок української "Енеїди" рідкісний у тому сенсі, що саме навколо комедії відбулося гуртування широкого українського загалу. Поема І. Котляревського успішно виконала функцію представлення колективної (станової та національної) ідентичності через вираження сміхових настроїв українців. "Її вітальний характер, що виявлявся в яскравій екстраполяції молодості, еротизму, невтомної та невичерпної енергії, сприяв відродженню духу українства" [12, с. 15]. Як показало наше дослідження, сміх як несвідома, неконтрольована реакція, що відбиває ставлення до конкретно-історичних обставин, виконує цілу низку соціальних функцій: компенсаторну, консолідуючу, звільняючу, терапевтичну, життєстверджуючу, виховальну, катарсичну тощо. Він здатен слугувати соціальним каталізатором і проявляти сутнісні риси національної ментальності. Тому подальші наукові розвідки в цьому напрямку можуть бути присвячені соціально-філософському дослідженню інших феноменів української культури, у яких знайшло відображення сміхове начало національного характеру, а також порівняльному міжетнічному аналізу ставлення до сміху.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства : [підручник] / М. К. Наєнко. - К. : Видавничий центр "Академія", 2003. - 360 с. - (Альма-матер).
2. Грушевський М. Історія української літератури / М. Грушевський. - К.; Львів, 1923. - Т. 1. - 386 с.
3. Плевако М. Хрестоматія нової української літератури / М. Плевако. - Х. : ВАПТ, 1926. - Т. 1. - 289 с.

№ 5 (96) липень-серпень 2009 р.

4. Грабович Г. Семантика котляревщини // Г. Грабович. До історії української літератури. - К. : Критика, 1997. - С. 291-305.

5. Дзюба І. Марко Павлишин: кризь "постмодерністські окуляри" і без них // М. Павлишин. Канон та іконостас. Літературно-критичні статті. - [Вст. ст. І. Дзюби]. - К. : Час, 1997. - С. 5-26.

6. Лотман Ю. Тезиси к проблеме "Искусство в ряду моделирующих систем" // Труды по знаковым системам. (Ученые записки Тартуского ун-та. Вып. 198). - Тарту : Изд. Тартуского ун-та, 1967. - Вып. 3. - С. 130-145.

7. Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті: У 5-ти т. - К. : Українознавство, 1988. - Т. 3. - 384 с.

8. Гердер И. Идеи к философии истории человечества ; [пер. с нем.] / И. Гердер. - М. : Наука, 1977. - 703 с.

9. Субтельний О. Україна: історія / О. Субтельний ; [пер. з англ. Ю. І. Шевчука ; вст. ст. С. В. Кульчицького. - 3-тє вид., перероб. і доп.]. - К. : Либідь, 1993. - 720 с.

10. Фуко М. История безумия в классическую эпоху / М. Фуко. - СПб. : Алетейя, 1997.

11. Павлишин М. Риторика і політика в "Енеїді" Котляревського // Павлишин М. Канон та іконостас. Літературно-критичні статті. - [Вст. ст. І. Дзюби]. - К. : Час, 1997. - С. 295-297.

12. Поліщук Я. О. Література як геокультурний проект : [монографія] / Я. О. Поліщук. - К. : Академвидав, 2008. - 304 с.

13. Чижевський Д. І. Історія української літератури / Д. І. Чижевський. - К. : ВЦ "Академія", 2008. - 586 с. - (Альма-матер).

14. Лихачев Д. С. Смех в Древней Руси / Д. С. Лихачев, А. А. Панченко, Н. В. Поньрко. - Л. : Наука, 1983.

O. Maltseva

POEM OF I. KOTLYAREVSKIY "ENEIDA" AS REPRESENTATION OF UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY

The poem of I. Kotlyarevskiy "Eneida" as a sociocultural phenomenon that is marked by representations of Ukrainian national identity in the article has been considered. We show that it is the comic genre as a laughter form of literature allowed in the game manner to refer to the serious subjects to those previously assumed purely formal tone. Identified the social functions of laughter in the definition of the basic features of the Ukrainian mentality.

Key words: Ukrainian national identity, the Ukrainian mentality, sense of humor as a feature of the Ukrainian national character, comedy as a laughter genre of literature, social parody, social functions of laughter.

© О. Мальцева

Надійшла до редакції 02.07.2009

УДК 291.1

РЕЛІГІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ РЕФЛЕКСІЇ

ІВАН ПАПАЯНІ,

аспірант кафедри філософії

Державного університету інформатики і штучного інтелекту, м. Донецьк

У статті розглянуто й концептуалізовано феномен релігійної ідентичності, доведено неможливість його застосування як синонімічного з релігійністю та релігійною свідомістю. Автор відстоює думку, що задекларований ним конструктивістський підхід до феномена релігійної ідентичності відповідає наявним реаліям та особливостям розвитку релігії в сучасних умовах.

Ключові слова: релігійна ідентичність, релігійна свідомість, релігійність, конструктивізм, концепт.

Постановка проблеми. Проблема ідентичності загалом та релігійної ідентичності зокрема виступає важливим предметом рефлексії в сучасному гуманітарному знанні. М. Кастельєс зазначає: "Ідентичність стає головним, а іноді і єдиним джерелом смислів. Люди все частіше організують свої смис-

ли не навколо того, що вони роблять, а на основі того, ким вони є, або на основі своїх уявлень про те, ким вони є" [6, с. 27]. Як не дивно це констатувати, однак сьогодні одним із вагомих базових елементів у процесі формування смислів людського існування виступає релігія. У сучасному глобаль-

№ 5 (96) липень-серпень 2009 р.